
BOEKBESPREKINGEN

Dr. W. Mol en E. P. Schuyt. Over lichamelijke gebrekkigheid (bijdrage tot het vraagstuk der onvolwaardige arbeidskrachten) met een voorwoord van Prof. Dr. J. M. Baart de la Faille. 119 blz. H. J. Paris, Amsterdam, 1930. Prijs f 2.90.

Deze studie van twee Haarlemsche deskundigen (de een orthopaedisch chirurg, de ander hoofd der gemeentelijke Nazorg) is een belangrijke vrucht van de opwekkende woorden in 1928 gesproken op het Congres betreffende Arbeid en Arbeidsmethoden voor Onvolwaardige Arbeidskrachten (A.V.O.). In het bijzonder is bij den opzet gevolgd, wat door *Prof. Methorst* toen is aangegeven: „Indien men statistische gegevens betreffende onvolwaardigheid van alle ingezetenen in Nederland wil verzamelen, welke eenigszins betrouwbaar zijn, zal men deze niet moeten willen verkrijgen door middel van de gewone volkstellingskaart en zelfs bij voorkeur niet bij gelegenheid van een volkstelling.... zullen deskundigen, doktoren, *huis aan huis* moeten onderzoeken, of daar personen aanwezig zijn, die onder de definitie van onvolwaardigheid vallen...”. De onmogelijkheid een algemeene begripsbepaling te geven, kwam reeds dadelijk op het A.V.O.-congres in de algemeene beschouwingen van *Mr. L. Lietaert Peerbolte* (Directeur-Generaal van de Volksgezondheid) tot uiting. De objectieve en subjectieve criteria schieten te kort door het conflict tusschen de eischen van het productieproces, waaraan de onvolwaardige arbeidskracht moet voldoen, en de ethische zijde van het vraagstuk. Duidelijk blijkt, dat zelfs hier, waar men schijnbaar het voordeel heeft van een tastbaar criterium (*lichamelijke gebrekkigheid*), niet te ontkomen is aan de betrekkelijkheid van iederen norm.

Na een hoofdstuk over de begripsbepaling en een over den toestand in ons land, volgt het verslag van de Haarlemsche enquête met een medische toelichting. Vervolgens komt de verzorging der slachtoffers van aangeboren en verworven gebreken aan de orde.

Te Haarlem moet 9 à 10^{0/00} der bevolking tot deze groepen worden gerekend; voor de schoolbevolking bleek het cijfer 6 à 7^{0/00} te zijn. Toch is het onjuist deze cijfers over het heele land te generaliseeren. De schrijvers telden ter vergelijking ook ten plattelande (te Benschop). Daar is het aantal lichamenlijk gebrekkigen makkelijker te bepalen dan in de stad, terwijl bovendien de steden door verbeteringen in de verzorging, opleiding, enz. tal van onvolwaardigen naar de stad lokken (vgl. Handelingen A.V.O.-Congres p. 334 e.v. naar aanleiding van de inleiding van het lid van Ged. Staten van N.-Holland, *A. W. Michels*). Ook spreekt het vanzelf, dat in streken, waar de normalen moeite hebben om aan den kost te komen, de onvolwaardigen hiervan den terugslag ondervinden.

Op p. 56 vindt men een staatje over de belangrijkste oorzaken der lichamelijke gebrekkigheid. Men komt daarbij sterk onder den indruk van de waarde, die vooral praeventieve maatregelen of vroegtijdige behandeling zouden kunnen hebben (tuberculose, Engelsche ziekte, ongevallen, kinderverlamming). Op meer dan een plaats dringen de schrijvers dan ook aan op aangifteplicht voor artsen, vroedvrouwen, onderwijzers, kinderverzorgsters, enz. om bij dreigende lichamelijke gebrekkigheid zoo vroeg mogelijk een passende behandeling te doen volgen. Goede medische verzorging, goed onderwijs, juiste beroepskeuze en nazorg om het verworven resultaat op peil te houden, vormen de gewenschte maatregelen. Nazorg-werkplaatsen en gestichtsverpleging zijn slechts op hun plaats, waar medische en

sociale hulp falen. Voorlichting bij de beroepskeuze is ook nodig om te voorkomen, dat jonge lichamelijk gebrekkigen een werkkring kiezen, die in hun jeugd wel voldoende voor het levensonderhoud is, maar op ouderen leeftijd ongeschikt zal blijken te zijn.

Voor het A.V.O.-probleem is het te wenschen, dat meer zulke locale tellingen het inzicht in den omvang en de oorzaken zullen vergrooten, doch dan op uniforme wijze terwille van de vergelijkbaarheid met deze Haarlemsche cijfers.

De belangstellende zal met genoeg kennis nemen van het boek zelf, te meer daar de uitvoering het lezen zeer veraangenaamt.

M. G. NEURDENBURG.

Bibliothèque Internationale Eugénique I. Problème Eugénique en Belgique. Volgens besluit der „Int. Fed. of Eug. Organisations” uitgegeven door de Italiaansche vereeniging voor genetica en eugenetica. Roma 1930.

Op de bijeenkomst der Int. Fed. of Eug. Organisations te Lund in 1923 werd door een der leden, den bekenden Italiaanschen statisticus C. Gini, de wensch uitgesproken over te gaan tot de oprichting van een internationaal eugenetische bibliotheek — in dien zin, dat in ieder land een boekdeel zou verschijnen over de locale werkzaamheden en denkbeelden der eugenetiek. Door zeer verschillende omstandigheden is eerst thans dit destijds aangeroerd plan verwezenlijkt. Het eerste deel, dat voor ons ligt, behandelt het eugenetisch vraagstuk in België; het is door de Italiaansche Eugenetische Vereeniging uitgegeven, omdat daar de fondsen voor een uitgave beschikbaar waren.

Het boekdeel omvat 232 bladzijden en wordt ingeleid door Prof. C. Gini en door Dr. A. Govaerts, secretaris der Eugen. Vereeniging in België, welke vereeniging sedert korten tijd „Vereeniging voor preventieve Geneeskunde en Eugenetiek” wordt genoemd. Govaerts heeft sedert 1922, op de leest van het Eugenics Record Office in Amerika, een klein Eugenetisch Bureau in het Instituut Solvay geleid, dat echter niet bestendig kon worden.

Men vindt in het boek een verzameling van voordrachten, die bij verschillende gelegenheden zijn uitgesproken door personen met eigen ervaring op het door hen behandelde gebied. Ik noem hier slechts de namen van Govaerts, Sand (den secretaris-generaal van de Int. Féd. des Croix Rouges), den bekenden priester eugeneticus Fallon, den kinderrechtser Smets, den embryoloog Brachet en den anthropoloog Vervaeck. Alle wijzen op den dringenden eisch van een weloverwogen, op wetenschappelijke basis gefundeerde eugenetiek. Een kleine reeks van opstellen is aan het geneeskundig onderzoek vóór het huwelijk gewijd, waar wij ook den priester Fallon als voorstander vinden. Over het algemeen zou men in een dergelijke uitgave nog gaarne meer wetenschappelijk onderzoek medegedeeld zien. Dit is wel het geval met het opstel van Dr. M. A. Ley, overgedrukt uit de „Bulletin de l'acad. royale de Bruxelles”, dat een vergelijkend onderzoek bevat tusschen 150 leerlingen der scholen voor achterlijken met 150 normale leerlingen uit dezelfde buurt. Zeer lezenswaard zijn de beide opstellen van Vervaeck, het eerste uit 1921, toen hij reeds in het midden zijner crimineel-anthropologische onderzoekingen stond, het tweede in 1928. Zeven jaren langer praktische ervaring (Vervaeck heeft o.a. een crimineel-anthropologisch laboratorium in de Forestgevangenis te Brussel) heeft hem nog definitiever dan in 1921 de meening doen uitspreken, dat het grootste deel der crimineelen niet voor reclasseering vatbaar is. Het opstel in 1928 is geheel gewijd aan de „Loi de Défense Sociale”, toen juist in de Belgische Kamer aangenomen, welke wet het mogelijk maakt om crimineele psychopathen blijvend, of op zeer langen termijn in kolonies af te zonderen — aldus de maatschappij vrijwarend tegen hun funesten invloed als individu, als besmettingsbron voor de omgeving en tegen de gevolgen van hun defect kiemplasma.

M. A. v. H.

Dr. A. F. M. Reynders, Die Psychologie der Biologen. Versuch einer Einteilung der Wissenschaftlichen Charaktertypen im Allgemeinen (Auf Grund einer Enquête) 207 blz. M. Nyhoff, Haag, 1929. Prijs f 4.—.

In deze zeer nauwgezette en breed opgezette studie tracht de schrijver de biologische studenten als groep af te grenzen van de studenten der andere faculteiten, om vervolgens na te gaan of in de groote groep der biologische studenten wellicht verschillende typen zijn te onderkennen. Voor de beantwoording van de eerste vraag maakt hij gebruik van de bekende door Heymans geïnaugureerde en tot groote perfectie gebrachte enquêtemethode en van een studie van Dr. A. Wisse „Die Facultätsdifferenzen als psychologische Gruppenunterschiede bei den Universitäts-Studenten”.

Voor zijn tweede doel weet de schrijver op zeer scherpzinnige wijze de intuïtieve methode der begripende psychologie te combineeren met het statistisch correlatieonderzoek op grond van een enquête. In het eerste hoofdstuk van zijn boek geeft de schrijver een uiteenzetting op welke wijze hij tot de vergelijkingscriteria is gekomen. Hierbij gaat hij niet alleen analytisch denkend doch ook intuïtief te werk. Een beschouwing van het object van de biologische studie en van de wijze waarop de student op het object der studie reageert, geeft hem de volgende criteria.

Aesthetische neigingen en theoretische belangstelling vormen de belangrijkste motieven. Deze laatste kan meer analytisch, meer synthetisch of meer incoherent zijn. Naar deze criteria: het gevoelsleven in betrekking tot het biologische materiaal (de aesthetische reactie) naar het theoretische interesse, de meer op den voorgrond staande analyseerende geestes-werkzaamheid heeft hij zijn groepen opgesteld. Zoo bieden zich de groep der *aesthetici* en der *zuivere theoretici* als vanzelf aan. Staan deze beide eigenschappen op den voorgrond, dan ontstaat de groep der „veelzijdigen”. Vervolgens onderscheidt de schrijver „*talent biologen*” van „*toevallige biologen*”. Bij de eerste maakten zich de aesthetische of theoretische belangstelling dusdanig geldend, dat de studie hoofdzakelijk hierdoor geïndiceerd werd; bij de tweede groep speelden toevallige omstandigheden of berekening een rol. De groep der *aesthetici* wordt niet verder onderverdeeld. De groep der veelzijdigen omvat drie ondergroepen: de analytisch veelzijdigen, de synthetisch veelzijdigen, de veelzijdigen met diffusen aanleg. De analytisch veelzijdigen geeft hij den naam van analytische critici, omdat hier de neiging tot critiek vooral invloed op de studie uitoefent. De syn-van het denklevens waarborgt. De synthetische theoretici noemt hij synthetische-gevoelsleven en de daarmede overeenstemmende denkwijze een zekere homogeniteit van het denklevens waarborgt. De synthetische theoretici noemt hij synthetisch-hypothetici. De vertegenwoordigers van deze groep houden zich hoofdzakelijk bezig met veel omvattende theorieën en hypothesen. De indifferenten die een grootere activiteit aan den dag leggen, vormen de groep der „programmässig” studerende.

De moeilijkheden deze groepen uit het enquêtemateriaal samen te stellen, hen als het ware te verifiëren, worden terdege onder de oogen gezien. Het is dikwijls zeer moeilijk te zien of een referent al dan niet tot de *aesthetici* gerekend moet worden. Het moet tot zekere hoogte aan de fijnvoelendheid van den onderzoeker worden overgelaten of hij een niet zeer uitgesproken voorbeeld tot de eene of tot de andere groep zal rekenen. Op één eigenschap kan men niet afgaan. Men moet een geheele reeks vragen daarvoor gebruiken. Het bezwaar is echter, dat de uit die vragen bekend geworden eigenschappen voor het correlatieonderzoek niet kunnen worden gebruikt. Wij blijven hier nog steeds op het gebied der begripende psychologie. „Erst nachdem wir vorläufig auf intuitivem Wege verschiedene Studententypen unterschieden hatten, wurden die Kriterien auf welchen unser Gruppenschema beruht, nachgespürt. Das Schema wurde durch die systematische Be-

handlung vollkommener; wir hatten bis dahin nur einzelne Gruppen abgetrennt und diesen vorläufige Namen gegeben". Langs dezen weg komt R. tot de volgende getallen. Analytische critici 30, homogeen veelzijdigen 34, diffuus veelzijdigen 13, aesthetici 13, indifferenten 20, synthetische hypothetici 7, „programmässig" studeerenden 7. De getallen van de laatste groep zijn te klein om aan de berekende correlaties waarde te verleen.

Deze groepen worden nu afzonderlijk besproken. Daarin worden de gevonden correlaties vastgelegd; bovendien worden deze typen aan de criteria der groepen van Heymans getoetst. Uit de uitkomsten, die onmogelijk in kort bestek zijn weer te geven, blijkt, dat de intuïtieve indeeling in de realiteit geverifieerd kan worden. Correlaties worden gevonden, die hoogst waarschijnlijk aan de begrippe psychologie ontaan zouden zijn. De wijze waarop R. zijn resultaten bij het onderzoek van iedere groep mededeelt, maakt bovendien een groote diversiteit in de wetmatigheid aanschouwelijk. De groote voorzichtigheid, waarmee deze onderzoeker zijn conclusies trekt, maakt zijn werk zeer betrouwbaar. Een opmerking mag wellicht worden gemaakt. De uitgangspunten van Reynders' indeeling zijn op zichzelf juist. Waar het hier echter gaat om de *psychologie* der biologen zou men de criteria te perifeer kunnen noemen. Ik zou hier liever van verschillende intelligentietypen dan van psychologische typen willen spreken en zeker niet van karaktertypen. Want de wijze, waarop deze aesthetische neigingen, deze vormen van denken samenhangen met het geheel der persoonlijkheid wordt niet onder oogen gezien. In zooverre de schrijver intelligentietypen beschrijft, is deze typologie wellicht ook voor anderen dan biologen bruikbaar.

Voorts ware het wellicht juist geweest in den titel van het boek vast te leggen, dat het onderzoek zich richt op biologische studenten. Het moge waar zijn, dat de gevonden eigenschappen weinig in den tijd veranderen, (de schrijver geeft echter zelf aan, dat dit niet voor alle eigenschappen geldt, hij vindt immers verschillen tusschen de jongere en de oudere studenten) doch er is geen klemmende zekerheid, dat de resultaten op de biologen in 't algemeen mogen worden overgebracht. (Hoevele, om van de indifferenten te zwijgen, handhaven zich in het verdere leven als werkelijke biologen?) Doch dit doet aan de waarde van de vondsten zelf geen afbreuk. Er is in de laatste jaren nog al eens geschreven over de waarde der hier toegepaste methode. Vooral zijn verschillende theoretische bezwaren geuit. Er is m.i. geen betere verdediging van de methode mogelijk dan te laten zien wat er mee bereikt worden kan. Dat heeft Reynders gedaan en dat is een praestatie van niet geringe verdienste.

H. C. RÜMKE.

Professor Dr. Th. Ziehen, Die Grundlagen der Charakterologie, in 15 Vorlesungen dargestellt. 357 blz. Hermann Beyer und Söhne, Langensalza, 1930. Prijs M. 9.—.

Professor Ziehen heeft op veelvuldig verzoek een aantal voordrachten, die hij gedurende vele jaren in de vacante cursussen van de universiteit te Jena over problemen der karakterkunde heeft gehouden, in boekvorm samengevat. De schrijver wil met zijn „Grundlagen" de jonge wetenschap, die de karakterologie is, tegen den vloed van maar al te vaak zeer dilettantische en belletristische publicaties beschermen.

In het eerste hoofdstuk definieert schr. het karakter als volgt: Unter Charakter verstehen wir den Inbegriff der relativ konstanten allgemeinen Gefühls- und Willensreaktionen eines einzelnen Individuums". In deze wijde definitie wordt het temperament als een deel van het karakter beschouwd, terwijl het complex van psychische gegevens, dat onder karakter wordt begrepen, een deel van de geheele persoonlijkheid uitmaakt.

In eenige volgende hoofdstukken bespreekt schr. uitvoerig de problemen der erfelijkheid, milieuinvloeden, der geslachtsverschillen in karakter en temperament.

en de verhouding van het karakter tot den lichaamsbouw en de hersenen. Na de behandeling van deze gegevens wordt een groot aantal speciale problemen besproken, zooals de karakterologie van den misdadiger, de habitueele immoraliteit, karakter en genie, karakter der rassen, stammen en volken, karakter der verschillende beroepen en sekten e.a.m. Dan volgen twee hoofdstukken over de methoden der karakterdiagnose, waarin ook de uitdrukkingsbewegingen (mimiek, physiognomie, graphologie) kort worden besproken. Het laatste hoofdstuk is gewijd aan paedagogische problemen, waarin schr., gesteund door een jarenlange ervaring in gevangenissen en verbeteringsgestichten en door zijn groote crimineel-pathologische praktijk een aantal wenken geeft ter voorkoming en verbetering van karakterfouten en -afwijkingen. Ter verduidelijking der in den tekst behandelde problemen zijn in een aanhangsel een 18-tal gevallen der crimineele en pathologische karakterologie medegedeeld.

Zooals uit het bovenstaande is gebleken, heeft schr. in betrekkelijk kort bestek een zeer groot aantal belangrijke problemen der karakterologie besproken, waarmee hij zeker bij velen belangstelling voor deze vraagstukken zal wekken.

We zouden slechts enkele opmerkingen van algemeenen en principiëelen aard willen maken. Schr. behandelt zijn onderwerp van uit het standpunt van het psychophysisch parallelisme in den vorm, zooals het door *Wundt* als werkhypothese voor de psychologie is voorgesteld en aan dit standpunt danken we de uitvoerige bespreking van het verloop der erfelijkheid, van de verschillende theorieën t.o.v. de verhouding van het karakter tot de structuur en de functie der hersenen, en de indeeling in endogene en exogene factoren, met de vele onderverdeelingen, wat schr. als den grondslag der karakterologie beschouwt. We willen geenszins bestrijden, dat deze problemen van eminent belang zijn en dat een verder exact onderzoek daarvan vele interessante gegevens en samenhangen aan het licht kan brengen, maar we betwijfelen ten zeerste, of ze ons meer *psychologisch* inzicht in het wezen en de structuur van het karakter zullen verschaffen. Hoe belangrijk deze gegevens, vooral voor de psychopathologie ook mogen zijn, tot onze kennis en begrip van menselijke gedragingen zullen ze weinig bijdragen. Daarvoor zullen we deze vragen vanuit psychologisch standpunt moeten bezien en trachten langs den weg der psychologische analyse een inzicht in het gecompliceerde geheel van psychische gegevens, dat we karakter noemen, te verkrijgen.

Aan het bovenbeschreven standpunt van den schr. schrijven we het ook toe, dat de nieuwe inzichten, die de psychoanalyse, zoowel die van Freud als Adler, ons in het menselijk karakter heeft gegeven, niet eens genoemd, laat staan besproken worden, evenmin als andere richtingen der moderne psychologisch en psychopathologisch georiënteerde karakterologie. Derhalve is het boek van *Ziehen* eerder waardevol als document van het standpunt van een eminent vorscher eener eens de psychologie geheel beheerschende physiologische richting, dan dat het een beeld van den huidige stand der karakterologie zou geven.

MARIA C. BOS.

Ph. Kohnstamm, Over correlatierekening, haar toepassing en de grenzen van haar bruikbaarheid; No. 15 van de „Mededeelingen van het Nutsseminarium voor paedagogiek aan de universiteit van Amsterdam”. (Overdruk uit het tijdschrift Paedagogische studiën, Juni 1930). J. B. Wolters' U. M. Groningen—Den Haag 1930, 14 blz.

De correlatierekening heeft ook in pedagogiese onderzoekingen toepassing gevonden en wel op de volgende wijze. Van een groep leerlingen kan men op verschillende wijzen trachten vast te stellen, welke leerling de geschiktste is, welke dan volgt, enz. tot men een „rangorde” van de groep gevormd heeft. Op school en op eksamens gebeurt, dat bijv. door het totaal of het een of andere gemiddelde van een aantal behaalde „cijfers” te nemen als maatstaf. Op verschillende wijzen kan men de leerlingen op de proef stellen ten einde dergelijke cijfers vast te stellen.

De betrouwbaarheid van een bepaalde methode kan men aannemelijk maken door aan te tonen, dat andere methoden tot ongeveer hetzelfde resultaat leiden. De „mate waarin” dit het geval is, kan men aangeven door de korrelatiecoëfficiënt te berekenen van de beide cijferreeksen. Dit is een getal, dat zich kan bewegen tussen $+1$ en -1 , naarmate er meer of minder overeenstemming tussen beide reeksen is. Vertonen de reeksen in het algemeen een gelijk gericht verloop, dan zal de korrelatiecoëfficiënt in de buurt van $+1$ uitvallen, bij een tegengesteld verloop neigt ze naar -1 . Nauwkeuriger aanduidingen zouden ons hier te ver voeren; belangstellenden mogen worden verwezen naar de leerboeken van de statistiek. Een slechte methode ter vaststelling van de rangorde der leerlingen zal nu in 't algemeen een minder goede korrelatie met de „ware rangorde” geven dan een goede; zoals een slechte meting van de lengtematen van een aantal staven een minder goede korrelatie zal opleveren met de „ware lengten” dan een goede, nauwkeurige meting. Twee goede methoden zullen een betere onderlinge korrelatie opleveren dan twee slechte in 't algemeen, enz. Zodoende kan hier de korrelatierekening nuttige diensten bewijzen.

Prof. Kohnstamm wijst er nu in zijn artikel op, dat men deze analogie met het meten van lengten niet zo ver kan doorvoeren, dat men, zoals in dat geval, een willekeurig hoge korrelatie kan bereiken, wanneer men de methoden maar verfijnt. De grond van deze beperking t.a.v. psychotechnische metingen is gelegen in de omstandigheid, dat het te meten verschijnsel „meer-dimensionaal” is: de mate van geschiktheid van een leerling is een grootte met een groot aantal komponenten, en zou feitelijk door een groot aantal cijfers moeten worden weergegeven. (Een voorbeeld daarvan is reeds het stelsel der rapportcijfers voor de verschillende vakken). Het weergeven van zo'n meerdimensionale grootte door één enkel cijfer (zoals in de ekonomie de prijsbeweging door één indexcijfer) leidt steeds tot onvolledigheden: bij de ene methode wordt de ene eigenschap meer op de voorgrond gebracht, bij de andere methode de andere. De drie afmetingen van elk van een stel rechthoekige blokken kunnen we door één getal (de „grootte”) aangeven op verschillende manieren: we kunnen hun inhoud als maatstaf nemen of hun oppervlak, of hun lichaamsdiagonaal, enz. Elk dier manieren kan tot een andere volgorde der „grootten” leiden. En hoe fijn men ook zou meten, een korrelatie van $+1$ zou men tussen twee dezer methoden niet bereiken. Zo staat het ook in de psychotechniek.

Schr. bestrijdt op grond van deze overwegingen enige uitspraken in de vakliteratuur, welke op grond van korrelatiecoëfficiënten onder de 1 besluiten tot het bestaan van betere methoden, terwijl hij daarnaast er op wijst, dat gevallen met betrekkelijk lage korrelatiecoëfficiënten toch nog betrekkelijk gunstig kunnen zijn. Hoewel hieruit blijkt, dat de korrelatierekening ons niet zoveel kan leren als sommigen dachten, is een overdreven scepticisme evenmin nodig. Schr. zet uiteen dat desondanks nog waardevol werk kan worden verricht in deze richting.

Interessant in de uiteenzetting van Prof. Kohnstamm is voor hen die gewend zijn de korrelatierekening toe te passen bij ekonomiese onderzoekingen, de wijze waarop hij de genoemde grenzen dier methode aangeeft. Terwijl men in de ekonomies-statistische literatuur gewend is, de te bestuderen samenhang als een stochastiese te beschouwen, waarbij men dus waarschijnlijkheidstheoreties georiënteerd is, wordt hier van een functioneel verband uitgegaan, en wel een van veel veranderliken dan natuurlijk. M.i. is hieraan de voorkeur te geven; behalve dat daardoor de voorstelling naar mijn gevoel aanschouwelijker blijft, blijft ook formeel het ideaal erkend, dat een functioneel verband, wanneer men maar genoeg veranderliken beschouwt, tenslotte alle waarnemingen zal kunnen beschrijven.

Het zou overigens interessant zijn te weten — uit de brochure blijkt dit niet duidelijk — in hoeverre samengestelde korrelatiecoëfficiënten in de betrokken materie tot betere resultaten hebben geleid, of kunnen leiden.

J. TINBERGEN.

J. H. Clapham, An economic history of modern Britain. The early railway age 1820—1850. Cambridge, University Press, 1926. XVIII en 623 blz. Prijs 25/-.

In dit eerste deel behandelt *Clapham*, zooals de onder-titel aanduidt, het tijdperk van de opkomst van den spoorweg. Buiten het boek valt dus de periode van de z.g. industriele revolutie. Daarentegen worden de gevolgen hiervan op de bevolking, den landbouw, de industrie, de organisatie van den handel en op de overige onderdeelen van het economisch leven van Groot-Brittannië in de eerste helft der negentiende eeuw uitvoerig en zorgvuldig nagegaan. Het tijdvak is door verschillende schrijvers behandeld, o.a. door *Cunningham*, in zijn *Growth of English industry and commerce*, door *Knowles* in zijn *Industrial and Commercial revolutions in Great Britain during the nineteenth century*, en door *Fay* in *Life and Labour in the nineteenth century*, maar de houding, die *Clapham* tegenover zijn onderwerp aanneemt, is een geheel andere dan die van de vorige onderzoekers. Men zou kunnen zeggen, dat hij uitgegaan is van het beginsel niets op het gezag van een ander aan te nemen; zelf zegt hij in zijn voorrede: *stories assumed to be familiar are apt to become good nesting places for legend*. Vandaar dat hij niet alleen nieuwe bronnen heeft gebruikt, maar ook het oude materiaal opnieuw zelfstandig en kritisch heeft doorgewerkt. Het gevolg is natuurlijk geweest, dat wij van *Clapham* een boek hebben gekregen, dat vol van nieuwe gezichtspunten is.

Een der belangrijkste vraagstukken in de economische geschiedenis van Engeland uit de eerste helft der negentiende eeuw is dat van de levenspositie van den Engelschen arbeider. Na het bekende jeugdwerk van Friedrich Engels, *Die Lage der arbeitenden Klasse in England*, dat in 1845 verscheen, en na de behandeling die Toynbee hiervan in zijn *Industrial Revolution* heeft gegeven, was de algemeene opvatting, dat de positie van den arbeider tijdens den opbouw van het industriele kapitalisme in Engeland, ongeveer dus in de door *Clapham* behandelde periode, voortdurend slechter werd, dat „everything was getting worse”. *Clapham* heeft dit probleem opnieuw onderzocht en is tot geheel andere uitkomsten gekomen. Hij heeft daartoe bepaaldelijk ook van prijs- en loonstatistieken gebruik gemaakt, om aldus de purchasing power of wages, de koopkracht van het loon in dien tijd, te kunnen meten. De conclusie van *Clapham* is, dat de koopkracht van het loon der arbeiders na de prijsdaling in 1820/21 in het algemeen groter was dan vóór de Napoleontische oorlogen. Hij heeft daarbij van de studie van Prof. Norman J. Silberling, *British prices and business cycles 1779-1850*, gebruik gemaakt. Een grafiek op blz. 128 van zijn boek laat den loop van de loonen van Engelsche landarbeiders en daarnaast die van den index der kosten van levensonderhoud zien. Het moderne van *Clapham's* boek is dan ook, dat hij van de statistiek een doorlopend gebruik maakt, waarop zijn opmerking in de voorrede: „the work of statisticians on wages and prices (is) constantly ignored by social historians” ons al voorbereidde.

Een groot deel van het boek wordt door deze nieuwe opvatting beheerscht. Heeft *Clapham* echter gelijk? Ik zou er op willen wijzen, dat het niveau waarop een klasse leeft, niet uitsluitend door index-cijfers kan worden bepaald. *Wat* de arbeiders in de behandelde periode voor hun loon kregen, is ook van belang; anders gezegd, niet alleen de quantiteit, ook de qualiteit speelt in het arbeidersleven een groote rol, waarop terecht de bekende auteur J. L. Hammond in de *Economic History Review* van 1930 in een lezenswaardig artikel, „The industrial revolution and discontent”, de aandacht heeft gevestigd.

Het zou te veel worden al het verdienstelijke van het werk van *Clapham* te noemen. Hier moge volstaan worden te constateeren, dat het boek een belangrijke aanwinst voor onze kennis der Engelsche economische geschiedenis beteekent.

N. W. POSTHUMUS.

P. Rivet, Sumérien et Océanien. 59 blz. Librairie ancienne Honoré Champion, Éditeur Édouard Champion, Paris, 1929.

Vroegere onderzoekingen brachten reeds allerlei overeenstemmingen aan 't licht tussen 't Sumeries en 't Indogermaans. Drexel meende verwantschap te kunnen vaststellen tussen 't Sumeries en de afrikaanse Kanoeri-talen (Bornoe). Przyłuski wederom ontdekte 'n reeks woordparallelten tussen 't Sumeries en oceaniese talen.

Dat 't Sumeries 'n grote rol gespeeld heeft tussen Europa-Afrika enerzijds en Oceanië anderzijds, daarvan was Rivet al overtuigd in 1927. 'n Uitvoerige vergelijking van sumerische en oceaniese woorden hebben hem de zekerheid gegeven, dat 't Sumeries onder de oceaniese talen moet gerangschikt worden — 'n konkluzie waartoe, ten dele altans, Ed. Stucken reeds gekomen was in 1926. Rivet intussen kreeg pas kennis van die uitspraak, toen hij zijn eigen onderzoek voleind had.

De grote moeilijkheid van dit onderzoek zit daarin: dat wat ons bekend is van 't Sumeries, meest behoort tot 'n godsdienstige en administratieve taalfeer, waarin de woorden vooral in abstrakte zin gebruikt worden — terwijl de oceaniese woorden vooral konkrete dingen noemen.

Bij deze semantische moeilijkheid om woorden met grote klankovereenkomst te identificeren, komt nog die andere, dat 't Sumeries haast alleen monosyllabiese woorden bevat.

Wij moeten aan anderen overlaten, om te beslissen of Rivet — ondanks de uitvoerige lijsten van werkelijke of vermeende parallellen — niet al te ver gaat in zijn konkluzies. Sinds Alfr. Trombetti, steunend op 'n bijna univerzele talenkennis, allerlei frappante overeenkomsten vaststelde uit de meest heterogene talen, komen linguïsten van alle kanten — ook al reikt hun talenkennis lang niet zo ver — met nieuwe vondsten voor den dag. Toch zou 't wetenschappelijk gesproken meer vertrouwen wekken, als door dezen grotere gerezerveerdheid werd in acht genomen bij 't maken van gevolgtrekkingen. De konkluzies reiken nu meermalen veel verder, dan de gegevens in de premissen rechtvaardigen.

Toch mogen we de bekende Amerikanist dankbaar zijn, dat hij met zoveel zorg woorden-materiaal bijeenbracht uit talen van Australië, Melanesië, Polynesië, Indonesië, uit de Mon-Khmer- en Moenda-talen, uit 't Ainoe. Deze lijsten stellen anderen in staat hun aandacht te schenken aan dit belangrijke vraagstuk.

P. GERLACH ROYEN O.F.M.

D. J. van der Ven, Van Vrijen en trouwen op 't Boerenland. 187 blz. De Spieghel, Amsterdam-Mechelen, 1929. Prijs f 5.90, geb. f 6.90.

De heer Van der Ven noemt in zijn inleiding dit boek „een schetsmatig overzicht van de zeer merkwaardige gebruiken, welke op de eilanden en rond de kusten der Zuiderzee door de veranderde bestaansvoorwaarden der bevolking met algeheele verdwijning worden bedreigd”. Het is echter meer dan een „materiaal-verzameling”, een „biologische beschrijving” van het volksleven op het punt van vrijage en huwelijk zooals hij het ook noemt, want de schrijver begeeft zich telkens in vergelijkingen met analoge gebruiken elders en trekt daaruit zijn conclusies omtrent den aard der beschreven verschijnselen.

De keuze der indeeling van zijn stof is, naar ik meen, een uitvloeisel van de Zuiderzeefilm, waarin een gedeelte der besproken gebruiken in beeld is vastgelegd.

Hoofdstuk I handelt over: Op vrijersvoeten rond de Zuiderzee, II Venstervrijen en bruiloftvieren in Staphorst-Rouveen, III Volksgericht en boerenbruiloft, IV Veur de tweede keer getrouwd en op Vader Aartje gaan, V Haalbier, Bokse-schieten en kameren in het bruiloftsritueel en VI Nederlandsche hanenbieren en hanenbruiloften.

Deze indeeling is betrekkelijk willekeurig, zij is noch geografisch (daar van de Zuiderzeestreek alleen Marken, Volendam, en zeer kort Huizen en Spakenburg

worden vermeld) noch systematisch naar de onderdeelen van vrij- en trouwgebruiken. Hierdoor ontbreekt een vaste lijn in het boek, terwijl de uitwerking zeer ongelijk is. Telkens zijn b.v. krantenberichten in hun geheel opgenomen, uitweidingen (als over de Volendamsche meisjes en de schilders p. 255 vv.) die feitelijk buiten het onderwerp omgaan, en talrijke herhalingen wekken den indruk van haastige journalistiek, en gebrek aan systematisch doordenken en ordenen van de stof, die op den lezer verwarrend en vermoeiend werken.

Toch bevat dit boek talrijke hoogst belangrijke gegevens en aanloopen tot een principieele beschouwing dezer bonte en veelsoortige gebruiken, die nog altijd tegen alle verwachting in, zulk een belangrijke plaats blijken te beslaan in het Nederlandsche volksleven.

De schrijver qualificeert allerlei gebruiken als opname-, overgangs- en afweergebruiken, groepeerde telkens allerlei handelingen onder één hoofd, met vermelding van historische bijzonderheden, maar doet dat telkens opnieuw bij de beschrijving der milieu's waarover hij spreekt.

Het zou aan de duidelijkheid en overzichtelijkheid van zijn betoog en aan de principieele behandeling van zijn onderwerp ten goede zijn gekomen, als hij zijn stof naar die groepen had ingedeeld, en daarbij eerst had gehandeld over de voorbereiding van het huwelijk, dan over de eigenlijke huwelijksceremoniën en ten slotte over het nieuwe gezin. De verschillende scheidings-opname- en afweerritten, die bij deze gebeurtenissen te pas komen, had hij dan aan de verschillende bevolkingsgroepen waarover hij schrijft, kunnen demonstreeren.

Uitvoerig behandelt Van der Ven de eigenaardige toestanden in Staphorst en Rouveen, speciaal de algemeenheid van het zgn. gedwongen huwelijk, die te meer in het oog valt bij de streng orthodoxe richting van de meerderheid der bevolking. Eenigszins schamper spreekt hij dan ook over „het Staphorster volk van God” (plaat p. 64) een uitdrukking, die de Staphorsters zelf nooit van het „Kerkvolk” zullen gebruiken. Hij zoekt een verklaring van het nachtvrijen en zijn gevolgen in een survival van demonen- en heksenvrees, die aanleiding gaf tot nachtelijke huwelijken en het geheimhouden der verlovings.

Wij zijn meer geneigd de oorzaak van deze algemeene door geheel Noord- en West-Europa voorkomende zede van den voor-echtelijken omgang behalve natuurlijk in de „zwakheid des vleesches”, te zoeken in survival van oude rechtsopvattingen en rechtsvormen over het huwelijk, en in oeconomische toestanden.

In verband met de Staphorster zeden spreekt Schr. over volksgericht, scheeuwzeten en wagenvaren, zorholtbrengen e.d., doch maakt daarbij niet voldoende onderscheid tusschen den door de dorpsjeugd uitgeoefenden dwang, wanneer iemand zijn plicht tot trouwen niet nakomt, als overblijfsel van het oude burensrecht, en de eigenlijke spot-ceremonies, als de Dorre paal e.d. waarover wij binnenkort in dit tijdschrift eenige bijzonderheden hopen mede te deelen, evenals over eenige andere bruilofsgebruiken en hun verklaring.

Belangrijk zijn de mededeelingen van Van der Ven over de zgn. Aartjes te Asselt, het schieten en kameren in Brabant en Limburg, en de Hanenbruiloft in Schoonebeek, waarbij gebruiken worden beschreven zoo puur heidensch, dat niemand zou gelooven, dat ze nog bestonden, als de schrijver ze niet zelf had gezien.

De bonte veelheid van materiaal zou aanleiding kunnen geven tot tal van verdere opmerkingen en uitweidingen, maar de plaatsruimte belet dit. Samenvattende kunnen wij den schrijver dank brengen voor de belangrijke bijdragen tot de kennis van het volksleven in zijn werk verzameld, al is het te betreuren dat zij door de bewerking niet tot hun volle recht komen.

P. W. J. VAN DEN BERG.